

Nikola Bonifačić Rožin:

POKLADNE MAŠKARE U KONAVLIMA (Njihove vrste i igre)

Maškare iz dubrovačke okolice u XVI stoljeću spominje S. Razzi u svojoj Povijesti Dubrovnika (1588), kad kaže da su za blagdan sv. Vlaha u Dubrovnik dolazile i neke maškare, »alcune immascherate, le quali uenivano cantando certe loro canzonette schiauone di vaghissima aria«.¹ Ove »slavenske pjesmice sa prelijepim napjevom« dragocjen su podatak o etničkoj pripadnosti okolice Dubrovnika i o tekstovima pokladnih maškara. Još i danas u dubrovačkoj okolici, u koju se ubrajaju i Konavle, maškare nose barjak (nekad je bio od rubaca ili krpa, a zatim su ga zamijenili hrvatskom zastavom, osobito za vrijeme borbe protiv kraljeve diktature i njenih zloupotreba) te pjevaju svoje pokladne pjesme uz pratnju svirača.

U Dubrovniku i okolici najčešće su se pojavljivale maškare o sv. Vlahu (3. II). F. M. Appendini spominje da su na taj dan po starom običaju pred kneževim dvorom plesale »slavne maškare« Vila, Čoroje i Turica.² Maškara je sve više što je bliže kraj veljače s pokladnim utorkom (pomični datum). Na taj dan u Konavlima na više mjesta maškare priređuju suđenje poslije kojega spale Karnevala — pokladnu lutku. I godine 1961. načinjen je u Pridvorju Karneval, kome je bilo ime Rizikalo Ahmetović, kako izvješćuje lokalni list »Konavle«.³ Život, dakle, ovoga kazališta maškara traje već nekoliko stoljeća u dubrovačkoj okolici, pa je ekipa Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu ispitujući 1961. folklor Konavala, prikupljala i građu o pokladnim običajima,⁴ na temelju koje građe je nastao ovaj rad o pokladnim maškarama u Konavlima.

¹ Zaninović Antonin, O pjevanju i glazbi u starom Dubrovniku prigodom svečanosti sv. Vlaha. Sv. Cecilija, god. deseto, Zagreb 1916, str. 117.

² F. M. Appendini, Notizie storico-critiche sulle antichita storia e letteratura de Ragusei. Ragusa 1802.

³ Konavle, Dubrovnik 1961, br. 4, str. 3.

⁴ Nikola Bonifačić Rožin, Hrvatski konavoski narodni običaji 1961, Zagreb, Institut za narodnu umjetnost, rkp. 386.

Opisi pokladnih maškara u Konavlima i tekstovi njihovih tradicionalnih igara omogućuju da se ovdje iznesu vrste konavoskih pokladnih maškara i njihove dramske igre, što će pridonijeti boljem poznavanju folklornog kazališta, koje je utjecalo i na kazališnu umjetnost u renesansnom Dubrovniku, kako to svjedoči djelo Marina Držića.

Općenito o pokladnim maškarama u Konavlima

Pokladne maškare idu po Konavlima od Brotnica u brdima do Vitaljine bućeci i trubeći u volovske rogove, urlajući, pjevajući i svirajući, skaćući i plešući, negdje pojedinačno, a negdje u skupinama. Neke maškare idu samo kroz svoje selo, putem ili ulaze u kuće, a druge obilaze po selima, pri čemu se maškare iz Dunava kreću »na oposlo«, u smjeru sunca. Maškare koje ulaze u kuću obično skupljaju darove, pa ih u svakoj kući počaste vinom i daruju im najčešće koje jaje. S onim što skupe maškare prirede gozbu na završetku poklada. Gdje ljudi ne prime maškare u kuću ili ih ne nadare, tu maškare proklinju i pjevaju tradicionalnu porugljivu pjesmicu:

Pred kućom je drvo loza,
a u kući gospođa koza. (Čilipi)

Katkada noću vapnom obijele kućna vrata ili deblo murve pred kućom.

Putem pjevaju starinske pjesme:

U putu nam dobra srića bila.

Ili kad ulaze:

Da si zdravo, bane domaćine.

A na daru zahvaljuju:

De ove godine,
da bog da i do godine!

Ili: Ima ko,
a imo komu.

Vazda imo,
a ovake stimo. (Dubravka)

Kad se dvije skupine maškara na putu susretnu, moraju se jedni drugima pokloniti barjacima. U prošlosti je među njima dolazilo do sukoba i krvave tučnjave, najviše zbog časti, tko će kome dati mjesto da prođe.

U Konavlima narod za maškare izjavljuje: »To je naša starina, pratika, običaj.« Negdje se još čuje da je dobro kad dolaze maškare, bit će sretna godina. Za kuću je čast u koju dođu maškare, kao što je čast i onom omladincu koga maškare prime u svoju družinu. Stariji mladići imaju prednost kad se pravi Karneval.

U maškare idu mladići i muševci. Sada se i djeca maskiraju, gdje odrasli neće da idu u maškare. Prije su samo muškarci išli u maškare. Gdje je trebalo predstavljati neku žensku ulogu (babu, nevjestu, bulu), tu se redovito neki muškarac preodijevao u ženske haljine. Ako su

žene ipak išle u maškare, one su se obavezno oblačile u muška odijela i pokrivala lice da ih ne prepoznaju.

Općenito sve se maškare maskiraju. Zato je njihova karakteristika da se preoblače i skrivaju lice. Da ih ne bi prepoznali, maškare stavljaju na lice masku ili kakvo prozirno platno, ili samo lice namažu čađom i različitim bojama. Da ostanu u tajnosti, maškare se ne oglašuju svojim glasom. Pri pozdravu ili kad nešto moraju reći, one mijenjaju glas. Jedino kad pjevaju i izvode neku igru s dijalogom, onda imaju naravni glas, premda u igri nastoje promijeniti glas tako da odgovara ulozi. Muškarac koji predstavlja ženu obično govori tankim ženskim glasom. Maškare veoma čuvaju svoju masku. Ne dopuštaju nikome da im je skine. Od napadača brane se pepelom, a zbog skinute maske redovito je dolazilo do tučnjave. U prošlosti, još za austrijske vlasti, postojao je propis da Avdo, vođa maškara-Turaka, ne smije nositi masku na licu, da ga mogu pozvati na odgovornost ako maškare iz njegove skupine učine kakav nered.

Uz žive ljude među konavoskim pokladnim maškarama pojavljuju se lutke (osobito značajna lutka od slame — Karneval), a javljaju se i životinje (napose magarac na kojem jaše Karneval).

Pokladne maškare u Konavlima (baba, Turci, bula, maškare s Karnevalom) pojavljuju se samo za vrijeme poklada, tj. pred proljeće. Ali u Konavlima ima i drugda maskiranja, naročito na večernjim sijelima. Tom prilikom maškare izvode igre od kojih su neke poznate i pokladnim maškarama (npr. sudnica u kojoj sude lupežu što je seljaku ukrao vola, a lupež nakon osude polijeva suca vodom koju je držao skrivenu na glavi). Tako se među maškarama razvilo originalno kazalište.

Vrste pokladnih maškara u Konavlima i njihove igre

Slika maškare — koju joj daje maska na licu, pokrivalo na tijelu, a katkada držanje i kretnje — odlučuju da narod u nekoj maškari vidi čovjeka, životinju ili predmet. Osim slike maškara se predstavlja i glasom, pa imitira životinjski glas ili pjeva, ili govori, a tom prilikom dolazi do glume. Kretnja i riječ odlučuju, hoće li publika na cesti ili u kući gledati pantomimu ili dramsku igru. U oba slučaja maškara-igrač izvodi kazališnu predstavu, ma koliko njezin nastup bio glumački primitivan ili tekstovno neizrađen.

U masi maškara razabiru se u Konavlima ove vrste maškara:

1. maškara koja predstavlja predmet;
2. maškara koja predstavlja životinju (zoomorfna);
3. maškara koja predstavlja čovjeka (antropomorfna).

U ovim vrstama ima više tipova maškara koje ćemo ovdje opisati uz navode značajnijih varijanata sa teritorija Hrvatske, da se tako istakne tradicionalnost dotičnog tipa maškara. Gdje je uz maškare vezana neka igra, bit će donesen njezin tekst (prema iskazu kazivača) da se tako kompletira narodna dramska literatura.

1. Maškara koja predstavlja predmet. Ova vrsta je najslabije u Konavlima zastupana. Tu se pojavljuje kantar iz Brotnica, u konavoskim brdima. Čovjek koji predstavlja vagu ili kantar veže konop oko obaju svojih bedara. Konop navije između nogu, u sredini, i u to utakne kolac kome je na kraju nabijen krumpir. Čovjek ima na trbuhu privezan pleh i sav je pokriven kabanicom. Hoda šuteći, a vodi ga igrač koji predstavlja prodavača vune. Kantar nastupa mimički, tj. kad prodavač hoće da izmjeri vunu, on odgurne kabanicu, da se vidi kantar-kolac među nogama i kaže kantar da odmjeri. Mjerenje se vrši tako da čovjek-kantar trza konopom među bedrima pri čemu se kolac pomiče gore-dolje i krumpirom udara o pleh na trbuhu.

Prodavač je u ponošenu odijelu, izmrčen čađom na licu. On najradije prodaje vunu ženama. Dvosmislenim riječima nuka žene da kupe vunu i kaže kantar da svakoj »odmjeri« koliko treba. Odmjerenje pobuđuje smijeh, jer kretnje kolca podsjećaju na neke kretnje muškog spolovila. Slobodnije žene prihvaćaju šalu, pa i one dvosmislenim riječima komentiraju da li kantar vrijedi i kako odmjeruje. (Prema kazivanju Mata Lučića, radnika na pruzi, r. 1924.)

Ova izrazito falička maškara ima svoje varijante u dubrovačkoj okolici. U Riđici na sličan način maškare prave kantar.⁵ U Hercegovini je udovac-pogorelac također imao među nogama svezano drvo, tako da ono može odmjeravati i udarati po plehu na trbuhu.⁶ Inače su maškare ove vrste, ali različita tipa poznate u više naših krajeva.⁷

2. Maškara koja predstavlja životinju. Ova vrsta ima u Konavlima više tipova. Osobito je značajna maškara konj, čija glava s više detalja podsjeća na glavu turice, stare dubrovačke maškare.

Konj

Prije 20 godina gledao ga je Ile Njirić u Čilipima. Glava je imala žvale od drva. Na žvalama su bili nasadeni zubi od luka. Otvarale su se pomoću konopčića koji je bio privezan na donjoj žvali. Ova glava stajala je na glavi igrača koji je sav bio pokriven »linculom«. On je kroz otvor na plahti iznutra potezao konopčić, da se žvale otvaraju i zatvaraju. Ispred svojih očiju igrač je na plahti imao otvor s mrežicom, da može gledati kuda ide.

Kazivač Ile Njirić kaže o konju: »To je strašljivo izgledalo. Ja sam kao dijete bježao ispred toga, kao ispred vraga.« Konj je išao putem u povorci maškara. Glavna mu je »akcija« bila da straši gledaoce otvarajući i zatvarajući usta. (Prema kazivanju Ile Njirića, seljaka, 31 god.)

⁵ Nikola Bonifačić Rožin, Svadbena dramatika u Dubrovačkom primorju, Narodna umjetnost, Zagreb 1964-65, br. 3, str. 64.

⁶ Toma Bratić, St. Delić, Narodne igre sa sijela i zbora u Gornjoj Hercegovini, Sarajevo 1906, str. 16.

⁷ Nikola Bonifačić Rožin, Čovjek kao scenski rekvizit. Rad VIII kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Titovom Užicu 1961, Beograd 1961, str. 419-423.

Konja s glavom, kojoj se otvaraju i zatvaraju usta, pravili su u Moluntu. U Uskoplju su pravili konjsku glavu od papira. Vilice su bile od trstike, ali se usta nisu otvarala. U Gornjim Majkovima u Dubrovačkom primorju pravili su »tovara« koji je imao glavu od dva drvena komada. Jednom su se špagom usta otvarala, a drugom zatvarala. Pokriven je bio kosmatom kozjom mješinom.⁸ I on je izazivao strah.

Sličnu konjsku glavu s pomičnim vilicama, koje su se otvarale i zatvarale s pomoću konopca, čine u Kraljevčanima kod Petrinje.⁹ I glava »čaplje-krave« u Turčišću u Međimurju bila je napravljena od hrastovine tako da je otvarala usta.¹⁰

Deva

U Pločicama je Luka Lukoni (r. 1889.), svojoj devi pravio »turin, usta, nos, sve« također od dva komada drva. Bili su lastikom povezani da se mogu usta otvarati i zatvarati. Deva je imala zube od čavlića, a da usta budu crvena, bila su unutra obložena crvenom krpom. Drveni dio glave bio je omotan goveđom kožom. Na glavi su bile i uši od govečeta. Na donjoj čeljusti bila je »tunjica« da se usta mogu otvarati. Trup deve činila su dvojica igrača, koji su stajali uspravno. Bili su pokriveni »linculom«. Prvi je na štapu pred sobom nosio devinu glavu, a na plahti je imao otvor s mrežicom, da može kroza nj gledati. Drugi igrač držao je prvoga rukama za ramena. Na njegove ruke zajahao bi treći igrač, kao jahač koji tjera devu. Drugi igrač imao je rep i držao je pod plahom torbu s konjskom balegom, pa je to putem puštao.

Luka Lukoni tvrdi da su takvu devu u Pločicama najprije izveli neki Bugari koji su tamo radili kao drvosječe (oko 1900). Ali ova »bugarska« deva imala je drukčiju glavu. Prvi skriveni igrač nosio je pred sobom sjekiru. Držao je za držak, a gore je sjekira bila omotana krpama, ili kožicom od zeca, u obliku životinjske glave. Usta nije imala od dva dijela pa ih nije otvarala.

Glava što ju je Luka Lukoni stavljao devi, nalik je na već opisanu »konavosku« glavu konja, s pomičnim čeljustima. Sve ove glave nalikuju na glavu turice, što ju je 1802. opisao F. M. Appendini. Glava turice izgledala je kao »pravi portret boga Marduka koga su prikazivali sa čeljustima od konja i s jako dugačkim zubima. Rubovi glave bili su goli i slični glavi čovjeka. Otvarajući i zatvarajući široka usta i cvokoćući zubima pri javnim svečanostima, privlačio je nasmjijani rimski puk, koji ga je u hrpama slijedio...«¹¹ Daleko od Dubrovnika, u Požarevcu na dvoru kneza Miloša, vidio je Vuk St. Karadžić o pokladama klocalicu koja je bila nalik na turističnu glavu.¹²

⁸ Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa iz Dubrovačkog primorja, 1963 Zagreb, Institut za nar. umjetnost, rkp. 433, str. 109.

⁹ Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa Petrinje i okolice, 1960. Zagreb, INU, rkp. 359, str. 60.

¹⁰ Katica Benc-Bošković, Neki pokladni običaji i drvene maske u Međimurju. Narodna umjetnost, Zagreb 1962, knj. 1, str. 86.

¹¹ F. M. Appendini, spomenuto djelo, T. I, str. 57.

¹² Vuk St. Karadžić, Život i običaji naroda srpskoga, Beograd 1957, str. 24.

Tica

Ivo Živanović iz Ljute, seljak, r. 1873., kaže da su pred 60—70 godina u selu Ljuta »pravili ticu, kojoj su kljun otvarali i zatvarali špagom«.

Noj

Napravio ga je 1961. Ilo Njirić u Čilipima. On je krivinu srpa omotao rubeninom da naliči na nojevu glavu. Oči je napravio od komadâ žute naranče. Pribo ih je na glavu iglama koje su imale crnu glavicu. Uši je učinio od dviju »ožica«. Ovu nojevu glavu igrač je držao nad svojom glavom koja je bila pokrivena »linculom«. Pokrivač je padao po igraču sve dodno nogu. Pred očima igrača bio je na pokrivaču otvor s mrežicom, da može gledati preda se. Noj je išao putem u skupini maškara i pravio pantomime — krivio glavu.

Kazivač Njirić, poznat sa svojih komedija za vrijeme poklada, priča da je pred 30 godina gledao Stijepa Krilanovića kako pravi maškaru sličnu noju, koju je zvao šimija. (Šimija označuje majmuna, pa navod nije sasvim jasan.)

3. Maškara koja predstavlja čovjeka. Maškare ove vrste najbrojnije su u Konavlima. Prikazuju muškarce i žene. Idu pojedinačno i u skupinama. Katkada je skupina jedinstvena (babe, Turci), a često se u skupini nađe više tipova koji zajednički izvode kakvu tradicionalnu igru (porođaj ili suđenje Karnevalu). Motiv igre toliko ih povezuje (nevjesta se nikad ne pokazuje sama, a tako ni babica, ni Karnevalov sudac), da je potrebno opisati cijelu skupinu određenu pojedinim motivom.

Babe

Mladići i muževi »ubabili« bi se u sva tri posljednja dana poklada. Oni sakupljaju jaja. Obuku staro poderano konavosko žensko odijelo. Na lice stave platno koje prošupe za oči i usta. Nose preslicu i zvono koje drže otraga. U torbi nose pepeo kojim posiplju djecu i odrasle (Dunave). Babe budu obučene kao muškarci i kao žene. Muškarac obuče staru, poderanu »modrinu«, napravi grbu ili se napravi kao da je noseća žena. Katkada nosi bebu u naručju. Baba-muškarac ima poderano narodno odijelo s »kordunom« oko pasa. Nosi zvono otraga. Na licu ima »maškaricu« od kozje mješine s otvorima za oči i usta. Za mijeh na glavi priveže krpom rogove od ovna. Nosi štap od metle i rog od vola u koji trubi. Takvih baba bude po desetak. Počnu se oblačiti dvije nedjelje poslije Božića. Skupljaju jaja i uzvičku »U hu« (Dubravka). U babe idu muškarci i žene. Muškarac se obuče u žensko odijelo, a žena u muško. Sve u poderano, »u repe«. Kupe jaja, a »zovu se babe, jer su loše obučeni«. Oni »zauvijaju«. Kad dobiju jaja, skaču, klanjaju se i zahvaljuju. Narod ih nastoji otkriti. Brane se pepelom. Pepeo obično nosi baba koja je najgore obučena, u otrcanu odijelu, kao prosjakinja (Zastolje). Čovjek se »ubabi« u žensku robu, kao baba. Stavi jastuk na leđa, da dobije grbu. Nosi preslicu i vreteno. Druga baba je u dronjcima. Na »maškarici« napravi

brkove od kudjelje (zavije vunu oko žice), ima bradu od vune do ispod pojasa. Na glavu metne rogove, a oko pasa nosi zvono i starinske noževe. Pepelom se brani, (Brotnice).

Maškare s karakterističnim detaljima: rogovi na glavi, zvono, štap, pepeo, preslica, poznate su u svoj dubrovačkoj okolini, te se mogu ustanoviti od hrvatskog juga do sjevera. U Poljicima se zovu »didi«, u Kastavštini »zvončari«, u Lici »didići«, u Slavoniji »bušari«. Inače je tip ove maškare poznat po cijelom Balkanu, među Grcima, Bugarima, Srbima i Slovencima. U svakom kraju imaju svoje specifičnosti.

Djed i baba

Maškare se iznakaze. Što su više poderane, to su bolje. Netko bi se obukao kao stari djed, pa bi nosio zvona od »kara«. Išao bi s babom, koja je nosila preslicu s vunom. Oni se vladaju kao muž i žena. (Čilipi. Prema kazivanju Pavla Krilanovića, r. 1902.)

Ljubomorni muž i žena

»Žena je bio muškarac obučen kao siromašna žena. Nosila je jedno dijete otraga uprceno. Muž je nosio valižu i torbu kao Vlasi. Na licu je imao maškaricu od kože. Nosio i zvono.

Žena kuka: O, kuku meni, što si ti napravio od mene. Dvoje djece imamo. Jedno nosim na sebi, a drugo u sebi, a nećeš da me hraniš.

Muž: Kurvo jedna. Ja sam bio u vojski. Ostavio sam jedno dijete, a sada drugo nosiš. Ti si me varala. Kome si dala, ajd onome neka te hrani.

Žena: Ovo je tvoje sve. Nijesam ja s drugim išla.

Muž: Kurvo jedna, priznaj tko ti je to učinio?

Žena se krivi i plače: O, kuku meni! Kuku!

Muž: Neću ti ja to hraniti. Neka hrani s kojim si spavala.

Žena diže dijete, raspri ga, stavi na tle i govori: Evo onega, moga bezobraznika! Ogradio mi dvoje djece, a neće da me hrani. Ko će mi ovo 'ranit, jadna ja!

Muž: Kurvo jedna! Kome si dala, neka ti on 'rani.

Žena: Dijete mi je bolesno, a nemam mu što dati jesti.

Muž: Ja ću mu dati. Ovo je moje dijete, poznam ga.

Dijete je od krpa. Glava mu je napuhnuti mjehur. Ima nacrtane oči, usta, crvene obraze. I kapicu na glavi.

Muž ima u torbi botiju klaka, kao mlijeko, a balege od magarca kao polpete. Klekne do djeteta, veli: Sad ću mu ja dati mlijeka, da se napije. (Pa mu daje i lijeva po glavi). Veli: Boga mu, bolesno je, neće mlijeka. Možda voli polpete? (Pa vadi balegu.) Nećeš polpeta? (Narod puca od smijeha, jer to izvode na plesu, vani. Tamo dođu s larmom). Ženo, goni te vrag, tebe i dijete, koji me je namjerio na tebe.

Žena bi uzela dijete i otišla: Idem, jadna. Ne znam će ću s ovim jadnim djetetom.

Muž ide iza nje i viče: »Idi onom s kojim si prije išla. Ne trebam te više. Gubi se. (I otiđu.)« (Gruda, kazivao Luka Magud, rođ. 1905.)

Baba nosi muža u sepetu

Jedan je napravio babu kako nosi muža u sepetu (košari). On je ušao u sepet, koji nema dna, a ispred sepeta je napravio staru babu od slame. Stavio joj maškalicu da izgleda kao pravo čeljade. Tako je to izgledalo, kao da stara baba, pognuta, na leđima nosi svoga muža, a on je išao po svojim nogama. Napravio se vas crnac, a bijele oči. To je Niko Magud vidio negdje u Konavlima pa učinio u Grudi.« (Gruda, kazivao Luka Magud, r. 1905.)

Takva maškara notirana je u Hrvatskoj u Metkoviću¹³ i u Bribiru Vinodolskom. Njena varijanta, gdje baba nosi na leđima muža, poznata je još na više mjesta u Hrvatskoj. U Zelovu kod Sinja i u Gvozdanskom muškarac obuče žensku suknju, gore je u kaputu, sa šeširom na glavi. Ovaj živi igrač stavi na trbuh ispred sebe slamnatu lutku, obučenu poput žene, s rupcem na glavi. Lutka je samo do jasa, namještena je tako kao da je pognuta, s licem prema zemlji. A sebi otraga živi igrač stavi muške hlače ispunjene slamom. Noge mlataraju.¹⁴ Tako ova dva lika, prikazana ujedno, izgledaju kao da baba nosi djeda na leđima. Slično učine i u Bačkom Bregu u Bačkoj.¹⁵ Isto i u Međimurju (Turčišće).¹⁶ Ovakvu pokladnu maškaru poznaju i Česi.¹⁷

Baba s trbuhom

U grupi baba jedna bude s trbuhom, kao da je noseća. Trbuh napravi od krpa koje stavi ispod modrine. S njom ide muž. Vodi je ispod ruke i kupi za nju jaja. Muž bibe babu. Ona padne, a brani je treća maškara. Kada dobiju jaja, baba ustane; zahvale na jajima i odlaze u drugu kuću. (Zastolje, prema kazivanju Pava Šapro, r. 1889.)

Porođaj

Maškare su u Radovčićima predstavljale »porođaj« (prema kazivanju Đure Ljubića, 24 god.): Muškarac napravi stomak. Jastuk stavi pod suknju. Uz tu ženu ide muž, obučen u narodnoj nošnji. To se obično ide uveče. Dođu u kuću. Najprije su žene kuriozne, da znadu koja je to osoba, jer toga muškarca-ženu naprave tako da se ne pozna.

Žene pitaju: Odakle ste?

Mi promijenimo glás i rećemo: Mi smo tamoke, iz Pridvorja.

Žene pipaju trudnicu, da li je muško ili žensko.

¹³ Jakov Jelaš, pismo o pokladama i fotografija »babe s mužem u košari«, Metković, 1965, uvršteno u svezak Karnevalski tekstovi, Zagreb, INU, rkp. 730, str. III.

¹⁴ Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa Dvora na Uni i okolice, 1959, Zagreb, INU, rkp. 329, str. 49.

¹⁵ Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa iz Bačkog Brega, 1962, Zagreb, INU, rkp. 388, str. 14.

¹⁶ Katica Benc-Bošković, spomenuti rad, str. 82.

¹⁷ Hannah Laudova, Lidový tanec a Lidové divadlo, Praha 1964 [na strani 331. je fotografija maškara s babom (lutkom) koja na leđima nosi muža u košari].

Žena noseća legne i krivi se: Jao, sad ispada!

U tom društvu maškara bude babica, u bijelom, u lincuo omotana. Ona pravi ležaj. Izvuče bebu napravljenju od krpa.

Bebi naprave oči, koncem izvezu. Ubručić joj vežu po glavi.

U kućani donesu roditelji rakije ili čaj: Na, na, ženo, okrijepi se. Tebi je bilo dosta teško.

Žena reče: Bilo mi je dosta teško, ali sam zadovoljna da sam rodila muško.

Bilo je slučajeva da se mjesto bebe rodi mačka ili žaba.

U Konavlima su »porođaj« izvodili u Ljutoj, Čilipima, Vitaljini, Moluntu, Dubravki i Mihanićima. Tamo je u grupi maškara, koja je izvodila »porođaj« bio i kum. Bio je i fratar, pa je dijete krstio.

Porođaj je poznat i drugdje u dubrovačkoj okolici. U Župi je Karnevalova žena išla za Karnevalom. Bila je s truhom, kao da je noseća. Putem bi rodila, pa je u naručju nosila bebu.¹⁸ U Dubrovačkom primorju, u selu Majkovi rodila je pokladna nevjesta mačka.¹⁹

U više naših krajeva maškare izvode »porođaj« i na svadbi, kao u Horvatima (predgrađe Zagreba), gdje maškara-nevjesta Bara rodi pijetla ili mačku.²⁰

Baba s djetetom

U Pločicama (kazuje Vučko Bećir, r. 1889.): »Bilo bi, da bi se muški obukao u žensku, pa bi nosio kuđeju i dijete. Od krpa bi napravili. Predstavio bi se: »Došao sam iz tuđe zemlje.«

Pokladna baba s djetetom poznata je i drugdje. U Župi, u Mlinima maškara je nosila mačku u povolju, kao dijete.²¹

Maškara traži ukradeno jaje

U Pločicama (kazivao je Luka Lukoni): »U kući maškare pitaju jaja. Maškara koja nosi jaja rekla bi: Neko mi je ukrao jaje.

Druge maškare: Treba nekoga pregledati.

Žene u kući: Pa nije to nitko od naših.

Maškare bi jednom lulavom (koji je bio u njihovoj grupi) rekle: Sakrij se. Stavi jedno jaje pod kapu.

Lulav bi stavio jaje pod kapu.

Netko pita maškaru: A bi li ti poznao svoje jaje?

Maškara: Bi, poznao bi. — On bi išao okolo, gledao u svakoga i govorio: U tebe nije. U tebe nije. — Pa bi došao do lulavog. Zna da je kod njega. Rekao bi mu: E, ovaj je. Ti si mi ukrao jaje. Evo ga pod baretom. (I udari ga po glavi, a jaje prsne i prolije se niz nos.)

¹⁸ Nikola Bonifačić Rožin, Hrvatski narodni običaji iz okolice Dubrovnika, 1962, Zagreb, INU, rkp. br. 393, str. 60.

¹⁹ Nikola Bonifačić Rožin, Svadbena dramatika u Dubrovačkom primorju. Narodna umjetnost, Zagreb 1964-65, knj. 3, str. 66.

²⁰ Nikola Bonifačić Rožin, Narodne drame, poslovice i zagonetke. Zagreb 1963, str. 116.

²¹ Nikola Bonifačić Rožin, Hrvatski narodni običaji iz okolice Dubrovnika, spomenuti rukopis, str. 63.

Ovu igru mogle su maškare izvesti samo ako se našao neki lulavi, budalasti, s kojim se moglo našaliti.

Maškara koja pušta vodu

Jedan od maškara uzme svinjski mjehur pa mu u grlić priveže trsku. Mjehur pun vode stavi u hlače, a trsku drži izvan hlača. Samo je pokrije haljinom. Kad nekamo dođe, potreba mu je da mokri, odgrne haljinu, da se vidi trska, mjehur pritisne bedrom i štrcne vodu kroz trsku. (Brotnice, prema kazivanju Mata Lučića.)

I maškara-žena u Muntrilju (Istra) puštala je vodu.²²

Krađa krave

U Ljuttoj (kazivao je Ivo Živanović, seljak, r. 1873.) »u maškarima su činili da jedan traži kravu ili konja. Uhvatio bi drugu maškaru pa bi mu rekao:

— Ti si ukrao vola.

Ova j: Nijesam.

Sudac: Ima li svjedok?

Ona j: Nema niko.

Sudac: Što si onda došao ođe?

Ona j što se tuži, da mu je ukrao, drži pod baretom čašu vode, ode da tuče suca i onda ga polije vodom.«

U ovoj igri sudjeluje više maškara: onaj kome je ukraden vol, ovaj što je optužen kao lupež, sudac.

Igru s istim motivom izvodilo je još više igrača na sijelu u Mihanićima. Tu je nastupala porota, zatim svjedoci jedne i druge stranke. Na kraju je lupež polio suca vodom, kad je pošao da mu zahvali što ga je oslobodio.²³

U sjevernoj Hrvatskoj, u selu Donji Kukuruzari, na sijelu su igrali sličnu igru. I tu je jedan bio optužen da je pokrao volove. Sudac ga najprije osudi na robiju u Mitrovici, ali na zauzimanje advokata osuđeni bude oslobođen. I on polijeva suca vodom (koju drži skrivenu u čaši pod šeširom) u času kad mu se klanja, da mu zahvali što je oslobođen.²⁴

Biskup i telal

U Grudi su ovu igru izvodile maškare prije drugoga svjetskog rata. Biskup je imao mitru i štap. Iznad njega su četiri dječaka nosila baldahin od vreća. Biskup se zvao Lizonja. Uz njih je išlo još jedno dijete koje je nosilo posudu s blagoslovljenom vodom. U njoj je bila bravlja noga kojom se škropilo.

Pred biskupom išao je telal vičući: Pazite, evo vam dolazi presvijetli Lizonja, stanite i poklonite mu se.

²² Nikola Bonifačić Rožin, Hrvatski narodni običaji, pjesme, priče iz Kotara Pazin, 1953. Zagreb, INU, rkp. 118, str. 41.

²³ Nikola Bonifačić Rožin, Narodne drame, poslovice i zagonetke, Zagreb 1963, str. 111.

²⁴ Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa Hrvatske Kostajnice i okolice, 1959, Zagreb, INU, rkp. br. 344, str. 51-52.

Telal je bio za jednu i po visinu običnoga čovjeka. Glava mu je bila od slame s »maškaricom«. Ona je bila od kozje kože. Imala je oči, nos, bradu, čelo i uši. Kazivač kaže: »To je bilo strašilo za vidjet na oči.« Ova glava stajala je na ramenima, koja su bila napravljena od dasaka i slame. I ruke su bile od dasaka. Ova okosnica bila je omotana slamom i obučena u »poletur«, te ju je čovjek-igrač nosio na svojim ramenima tako, da je preko njegove glave padao »poletur« i sakrivao je. Padao mu je i preko ruku. Na »poleturu« je bila šupljina pred igračevim očima, da može vidjeti kroz nju. Na nogama je telal imao gaće i cipele.

Biskup je putem blagoslivljao ljude i govorio »arbanaški«:

— Hat mur ve, ku te muj, vuj seit. Sabala mi rut seit man.

Poslije su se biskup i telal pridružili povorci s Karnevalom.

Telal je imao knjigu, pa je Karnevalu govorio: Ode piše, ja te spašavam. Ne boj se, neće ti ništa bit, ja te spašavam! (Prema kazivanju Luke Maguda, r. 1905.)

Maškaru sličnu telalu, visoku, s nekom strašnom glavom, vidio sam u Lastovu 1960. u skupini »grubih maškara« koje su na »pretili poneđenik«, pošto je učinjen Poklad i smješten uz prozor, išle po mjestu i skupljale jaja.

Cigani

U Konavlima se u više sela maskiraju kao Cigani. Bilo je Ciganja po pet, šest. I po deset. Oni se obuku u prosto odijelo. Lice namažu čađom. Nose štapove. Jednoga mlađega bi obukli kao Cigu, pa bi s njim šale zbijali (Dunave). Neki bi se mazali čađom od lonca, da budu crni. Rekli bi da je crnac (Vitaljina).

Jedna maškara bila je Cigo. U Vataljama je o njoj pričao Niko Lazarević pokojnoga Vlaha, povratnik iz Amerike. Cige i drugih igara sjeća se iz mladosti, prije 1907, kad je otišao u svijet (r. 1891): »Od kore jasena, duba ili javora napravili bi Cigi masku, glavu. Probili bi usta, oči, nos. Donju vilicu bi pričvrstili lastikom za gornju. Kad špagom donju vilicu potegne, onda zijeva, a kad pusti špag, onda se zatvori. Koru bi nožem izrezali pa bi napravili zube. Jezik bi napravili od kože od brava. Tu bi glavu kao maškaricu imao na glavi, kao oklop.

Cigo bi se zamotao u robetinu, u stari kaput. Nosio je sablju. Govorio je vazda: U, hu, hu!

Djeca su bježala od Ciga.

On je išao naprijed. Ljudi bi se rugali za njim: U, hu! Naprijed, Cigo, turske ti vjere. Daj, baba, jaje.

Za Cigom je išla b a b a. Nosila je pepeo otraga, pa bi posipala ljude. Imala je grbu.

Cigo bi je opalio otraga sabljom.

B a b a bi se krivila: Ne udaraj, đavoli te odnijeli. Ne bij me, Cigo, turske ti vjere. O, o! — Bacala bi mu pepeo u oči.«

Pričajući o ovoj igri, stari je povratnik iz Amerike izjavio: »To smo mi učinili da imamo teatar.«

Cigina antropomorfna maska svojim detaljima (osobito vilice pričvršćene lastikom, da se može donja vilica pomicati) sjeća na zoolomfnu masku konja i turice.

Brico

Na više mjesta u Konavlima maškare su prikazivale bricu kako brije. Stari Ivo Živanović iz Ljute priča: »Maškare su pravili, da brije. Zapljuvaj ga, ko da ga umiva sapunom. A uzeli bi bokun drva za britvu. Brijali bi između sebe.«

U Đurinićima također »maškare naprave bricu. Uzmü drvenu britvu. Jedan ima kanticu za vodu, maže krpom maškare koje će brijati.

— Brico, dođi da me briješ.

Onda bi došao pa bi ga brijao.«

Prizor »brijanja drvom« koji izvode maškare poznat je i drugdje u dubrovačkoj okolici. Poznat je bio i Marinu Držiću u XVI stoljeću, pa je taj prizor donio u svojoj komediji »Novela od Stanca« o čemu sam pisao u drugim mojim radovima.²⁵ Tamo sam donio i varijante ove igre iz ostalih krajeva.

Svatovi s nevjestom

I ovu skupnu igru izvode maškare u Konavlima. Jozo Njirić iz Ljute, 36 g., priča o tome: »Maškare su još prije rata pravile nevjestu. To je muškarac obučen u ženskoj nošnji. Na glavi ima vijenac s velovima. Lice ima čisto. Uz nevjestu bude mladoženja i drugi svatovi. Nose mačeve i barjak, hrvatsku zastavu. Imaju trubu ili mješnice starinske. Idu u povorki.«

O »svatovima« u Pridvorju priča Vlaho Obad, 26 g.: »Maškare su pravili i nevjestu sa đuveglijom. To je bilo u nedjelju. Užalo bi se mladaj učiniti truh, kao da je noseća. Obučena je lijepo. Oni idu po mjestu i pjevaju svatovske pjesme. Dođu u kolo.« U Pridvorju nevjestu glumi muškarac, kao i u Vitaljini.

Pokladne svatove priređuju maškare u svoj dubrovačkoj okolici. U Dubrovačkom primorju (Mravinjac, Slano, Mali Ston)²⁶, kao i na Pelješcu (Ponikve, Dančanje²⁷), i na Mljetu (Babino Polje, Goveđari²⁸). U Goveđarima su nevjestu načinili s truhom, pa je rodila mačka. Tamo su izvodili i prizor vjenčanja u crkvi, pri čemu ih je vjenčao »biskup«.

Svatove-maškare možemo pratiti od juga Hrvatske do sjevera, sve do Međimurja. U Turčišću svatovsku svitu »sačinjavaju ova lica u

²⁵ Nikola Bonifačić Rožin, Narodne drame, Zagreb 1963, str. 9. — Svadbena dramatika u Dubrovačkom primorju. Narodna umjetnost, knj. 3., str. 40.

²⁶ Nikola Bonifačić Rožin, Svadbena dramatika u Dubr. primorju, str. 68.

²⁷ Nikola Bonifačić Rožin, Folk. građa sa Pelješca, 1964, Zagreb, INU, rkp. 731, str. 17.

²⁸ Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa sa Mljeta, 1965, rkp. INU.

travesticiji obrnutog spola: zaručnica, mladoženja, dever, podsnehalja, zastavjek i starešina.«²⁹ Svatove prirede i maškare na svadbi.³⁰

Turci

Ova grupa maškara karakteristična je za Gornje Konavle (Dunave). Oni su se iz Dunavâ svake godine u povorci spuštali u Grudu i tamo pobuđivali uvijek veliki interes.

O Turcima iz Dunavâ priča Pavao Valjalo, seljak, r. 1896: »Mi bi se počeli oblačiti nedjeljom, prve poklade. Gore bi obukli svilene korete.

Ove maškare vode jednu djevojku. To je muškarac, obukli bi ga u žensku robu. Zvali smo je bula. Nije obučena po tursku. Stavila bi na lice velo. Ona ide lijepo, kao da im je nevjesta.

Mi smo se zvali Turci.

Kad bi maškare došle u kuću rekao bi vođa družine:

— Vode bog i pomoga bog!

Onda bi rekli: Će je bula? Da vidite kako naša bula igra, turske mi vjere! — i onda bi zaigrali kolo sa bulom, a uplele bi se i domaće djevojke.

Sa maškarama je išao i jedan sa lijericom. I on je maskiran. Plesali bi maškari najviše poskočicu. To plešu dva i dva. On je uhvati pa je baci. Ona igra, on za njom oko onoga što svira. On uzvikuje: Oštro, Turci!

Mi bi rekli: Evo smo stigli iz turske Udbine. Došli smo smokve kupit u primorje.

Domaći bi rekli: Oće li Turci krmetine?

Mi bi rekli: Neće Turci krmetine, turske mi vjere, nego primorskih smokava. I debela mesa omnovoga.

Ukućani ponude vinom i rakijom.

Mi ne bi skupljali ni pravili večeru.

Dunavljani bi pošli u drugo selo, u Mrcine. Mi idemo, idu oni, i kad bi se slučajno susreli u putu, idu dva prva, i onda govori onaj s naše strane ili s njihove:

— Put, more, ha!

Ili: Plac, Turčine, turske ti vjere!

Oni, ako neće da se skrene s puta, da se pokloni, tegli nož. I neka se stranka prepane i propušta. Jednom se dogodilo da su se isjekli. Prije onoga prvoga rata. Ako nije potegao nož, onda protivnika vata za brk ili bradu od maškarice, pa mu je skida s lica. Onda se šakama potuka. Vazda su jači Dunavljani bili. Kad bi stavili ono čudo na lice (masku), odmah bi bili neprijatelji. Od šila učini dljetu, uveliča.

U Grudi nas zaustavljali žandari. Oni došli, Srbi, i pitali kako to mi smijemo da idemo.

A mi smo rekli da smo to mi vazda držali, da je starina naša: To je naša stara pratika, običaj.

²⁹ Katica Benc-Bošković, Neki pokladni običaji i drvene maske u Međimurju. Narodna umjetnost 1962, knj. 1, str. 84.

³⁰ Nikola Bonifačić Rožin, Narodne drame..., str. 114.

Neko bi rekao: Šantava vam je bula.

Avdo, zvao se Avdo, on bi s bulom zaplesao i rekao:

— Da vidite, turske mi vjere, da nije šantava. Ovo je bula iz turske Udbine.

Kao u pjesmi o Hrnjici. Ima pjesma o Muji.

Maškare bi pjevali: Domaćine, donesi nam vina, o, ha, ha!

Ovi: Što će vino? Turci ne piju vino.

Oni: Donesi ti nama, mi ćemo se komodat.”

Stari Đuro Valjalo, negdašnji seoski starješina iz Dunavâ priča: »Maškara vadi nož i kaže drugoj maškari kad se susretnu: Avdo, Avdo, makni mi se s puta, da ti rusa ne poleti glava.

Ako bi netko dirao bulu, bilo tko, rekli bi: Ostavi je, to je naša turska bula. Odrubit ću ti glavu.«

O Turcima priča i Pavo Šapro (r. 1889), seljak iz Dobruše (on još ima sačuvanu obiteljsku zadrugu, općinski odbornik):

»Bilo bi oko 20 momaka, maškarali se u nedjelju. Oni se oblačili u tursku robu. Konavoska vezena roba, ferme sa tokama, dolje široke gaće, a preko njih bi došao potkošuljak ženski, »skutić« bijeli. Bili bi namreskani, inkolani, u nabore. Za svilenijem pojasom bi imali nože. Na glavi konavosku kapu, crvenu, i oko nje saruk. Na kapi perjanica. Lice pokriveno maškaricom.

Oni bi izabrali nevjestu. To je isto muškarac, klupke za dojke stavi. On je u konavoskoj haljini. Na glavi mrežu. Nevjesta bi kupila jaja.

Nevjestu bi vodio jedan i kad bi negdje došli, rekao bi:

— Ovo je naša mlada.

Putem su govorili:

— Izdiri, turske ti vjere! A ha! — pa idu dalje.

Išli bi u Mrcinama do Grude. Izgledali su ko turska četa.

U Grudi se nisu tako maškarali.

Pjevali bi istresice, kao svatovi:

Prva riječ: Pomozi nam, bože!

Druga je: Oće, ako bog da!

Domaćine, donesi nam vina,

družina ti bila živa.

Kolo bi zaigrali, poskočicu. Kad bi im dosadilo, jedan što vodi sa sabljom, rekao bi:

— Izdiri, Turko, turske ti vjere, idemo ća! Dosta je ode. Moramo i druge obići.

Mnogi se otkriju. Samo mladu ne pokazuju.«

I kazivač Pavo Šapro prema izgledu svrstava maškare. Za grupu maškara-Turaka on kaže: »Izgledali su ko turska četa«. Ali Turci nisu samo grupa maškara koja ide putem obučena na turski način. Oni već imaju i svoj tekst. Sami se predstavljaju kao Turci i kažu da su došli iz turske Udbine, da kupe smokve u primorju. A žensku osobu, koju vode u svojoj četi, predstavljaju kao svoju nevjestu, s njom plešu

poput svatova, da ljudi vide da im mlada nije šantava (šepava). I pjevaju svatovske pjesme.

Ova grupa maškara-Turaka po nošnji, rasporedu čete s bulom-nevjestom i po tekstu (prozi i stihovima) već je izrazita gluma, koja predstavlja svatove, i to turske. Izjava da Turci govore »kao u pjesmi o Hrnjici« potiče na pomisao, da bi »Turci« mogli biti dramatizirani narodne pjesme o Muji Hrnjici i njegovoj nevjesti. U Konavlima narod se još sjeća pjesme o muslimanskom junaku Muji Hrnjici iz Kladuše, a jednim dijelom su pjesme o njemu objavljene u izdanju Matice hrvatske.³¹ Ali je danas ovaj motiv izbljedio, ostala je samo svijest da ove maškare predstavljaju Turke s bulom-nevjestom.

Suđenje Karnevalu. U ovoj priredbi pojavljuje se uz Karnevala više maškara. Centralno lice je Karneval koji se u Konavlima susreće i kao živi čovjek i kao slamnata lutka. U Čilipima su pred nekih 15 godina živa čovjeka obukli u talijansku odoru pa je jahao na magarcu »ukočen kao pravi Karneval«. Prije paljenja skinuli su ga i on je utekao, a zapalili su pripremljena Karnevala od slame, također obučena na talijanski način.

U Grudi su jedne godine napravili dva Karnevala: živoga i lutku. Živom su čitali osudu i vezali ga uza stablo da ga strijeljaju. Ali se on otrgnuo i pobjegao u obližnji podrum, u kojemu su već imali pripremljena Karnevala-lutku. S ovom lutkom koja je bila obučena kao i živi Karneval (imao je cilindar na glavi, masku na licu i hlače vinogradara), izašli su iz podruma, vezali je uza stablo i pucali u nju, tako da je starac Marko Čupić, koji nije primijetio zamjenu Karnevala, psovao i vikao na maškare: »Šta se to radi, da se ubija živ čovjek!« Priredba sa živim Karnevalom običava se i drugdje kod nas, kao npr. u Tijesnom kod Šibenika, gdje su živog Karnevala ogrnuli slamnatom kabanicom i u času paljenja čovjek se izvukao, a kabanicu su spalili.³² Sa živim Karnevalom u Novoj Vasi kod Poreča u Istri također je priređena pokladna igra »Pust pred sudom«. Živog Pusta su doveli »jandarmi« na sud. Osude ga i »usmrte« i nose na ukop. Putem on oživi i bježi natrag u gostionicu.³³

U Konavlima se na više mjesta priređuje »suđenje Karnevalu« (Čilipi, Pridvorje, Gruda, Pločice, Vitaljina). Lutka od slame svake godine dobije drugo ime. U Vitaljini zvali su ga Sujo Bogović ili Niko Nikogov. Godine 1961. u Pridvorju su Karnevalu dali ime Rizikalo Ahmetović, a u Čilipima Natezalo Svorcan pokojnog Sramote. Uz Karnevala tradicionalna su lica u Konavlima: sudac, advokat, majka Karnevalova, žena, krvnik, komandir s vojnicima. U skupini maškara oko Karnevala javljaju se i drugi tipovi maškara. Ova lica sudjeluju u suđenju Karnevalu. Karneval se osuđuje na smrt zbog zla koje je učinio. Sudac čita optužnicu i osudu, a brani ga advokat, kao i majka i žena.

³¹ Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme (muhamedovske). Knj. četvrta. Zagreb 1899, str. 228-269.

³² Krsto Meštrov, Most na obali Jadrana, str. 57.

³³ Jakov Mikac, Pust pred sudom, pokladni običaj u Novoj Vasi kod Poreča. Istra, 1939, br. 1.

Poslije osude čita se Karnevalova oporuka. Na kraju se Karneval usmrti. Obično se lutka zapali.

Za ovu priredbu već je u Konavlima tradicinalno da se svake godine sastave nova optužnica i oporuka Karnevalova. U ovim tekstovima, kaže Pavao Krilanović iz Čilipa »obično se na šaljiv način priča što se je kroz godinu dogodilo.« Puni se poruge i kritike.

Priredba s Karnevalom ima više dijelova. U Pridvorju je u utorak najprije ophod s Karnevalom, koji počinje prije podne. Karnevala stave na okićena magarca. Na čelu povorke ide prvi vođa obučen u staro konavosko odijelo. Nosi mač za pasom. Za njim su druge maškare. U njihovoj sredini je Karneval na magarcu kojeg vodi jedan čovjek. Sa strane magarca su dvojica čuvara sa sabljama. S maškarama je i svirač s lijericom. Prije je imao mješnice. Maškare s Karnevalom idu po selu Pridvorju, idu i u Lovorno i Mihaniće. Pred kućama se zaustavljaju, ulaze u kuće, tamo malo plešu. Časte ih vinom. Dobiju jaja. Na odlasku zažele sreću i zdravlje.

Na kraju ophoda dođu na Urjak. To je tradicionalno mjesto uz vodu i orah. Na tom se mjestu čita Karnevalova osuda i testament. Sada se u novije vrijeme mjesto za ovaj čin promijenilo, pa Karnevalu sude u narodnom domu. Optuže ga da je ukrao vola. Karnevalu lutku obično spale kad sunce zađe. To je posljednji čin ove duge priredbe.

U Čilipima mladići načine Karnevala u nedjelju, a s njim izlaze u utorak poslije podne. Nosi ga magarac samo kroz mjesto. Usred mjesta dignu Karnevala na kameni stol i tamo mu sude. Karnevala osuđuju što je ukrao kokoši. Karnevala ponekad objese, a ponekad spale.

U Vitaljini sude zbog ubojstva. Majka (muškarac u modrini), plače i pravda sina: »Ne ubijte moga sina. Nije kriv. Nemojte ga, on je dobar, nikome nije učinio zla. Ja sam ga sirotinjski gojila i svjetovala pa mislim da nije učinio to zašto ga optužujete.« Kad Karnevala zapale na gumnu, kaže sudac: »Neka ga izgore nebeske strijele«. (Kazivao Božo Pržić, rođ. 1904.) U Pločicama Karnevalu sude, što je ukrao kokoši. Tamo majka i žena kažu za Karnevala da nije kriv. Zapale ga na livadi, poslije čega maškare prirede večeru.

Priredba s Karnevalom bila je naročito velika u Grudi, središtu Konavala. Tamo Karnevala načine nekih osam dana prije pokladnog utorka. U utorak ga voze na kolima u koja su upregnuti magarci. U kolima s Karnevalom budu sudac, advokat i Karnevalova majka, koja neprestano plače. Uz kola je komandir s vojnicima koji imaju drvene puške. Pred kolima i iza kola idu različite druge maškare.

Sudac je u fraku. Ima kravatu i cilindar, nosi štap. Lice namaže puderom. Stavi brke i bradicu. Žena ili majka bude muškarac preobučen u žesko odijelo. Na glavi ima rubac i maškaricu da je nitko ne prepozna. Advokat i porota se također maskiraju.

Povorka s Karnevalom zaustavi se usred Grude i tu bi sudac (poslije prvoga svjetskog rata) održao govor: »Narode, narode!

Evo poslije toliko muke uspjeli smo da uhvatimo najvećeg lopova, ubojicu, koji je pravio nedjela, silovao ženske.« On optužuje i druge kao sudionike Karnevalove, te naređuje komandiru da pohvata lopove. Kad ovaj to izvrši, povorka krene dalje na suđenje koje se izvrši na raskršću pred kućom Bratoša. Tamo sudac čita život Karnevalov i sudi mu za nedjela. Poslije toga sastaje se porota (Guralo, Turalo i Prdalo) i oni vijećaju kod kola. Sudac javlja da je zločinac osuđen na smrt.

A d v o k a t apelira na cara Franju u Beču da se osuda poništi, jer Karneval (jedne godine zvali su ga dr Guzović) nije kriv.

S u d a c, malo čeka, a onda kaže:

— Prošlo je vrijeme apelacije. Nema nikakva pomilovanja, pa naređujem da se nad doktorom Guzovićem odmah izvrši smrtna kazna.

K r v n i k, sav krvav po licu, odvede Karnevala i zapali ga pod stablom. Naroda bude puno okolo. Pale Karnevala kad sunce zalazi.

Ž e n a plače kad ga zapale:

— Jadna ja, ostala sam bez muža. Pravedan je stradao. (Prema kazivanju Luke Maguda, r. 1905.)

Detalj da je Karneval nevin osuđen naročito je naglašen u dubrovačkoj okolini. S tim u vezi u Lastovu lutka drži lijevu ruku na prsima, da time ilustrira svoju nevinost.³⁴ Karakteristični pokladni tekstovi (osuda i oporuka) većinom su stihovani, a sastavljaju se svake godine. Redovito su to satirične kronike događaja (domaćih i ponekad svjetskih), što su protekli u prošloj godini. Najstarija poznata hrvatska Mesopustova oporuka potječe iz godine 1718, nađena u Dobrinju na otoku Krku.³⁵

Značajno je za Karnevalov proces da se dramski odvija, pri čemu Karneval-lutka samo statira, a zastupa ga advokat pred optužbama suca. Ova pokladna drama napose je scenski razvijena u Novom Vinodolskom, gdje se čuva cijela zbirka »žitaka«, starih pokladnih tekstova. Najstariji je tekst (fragment) iz god. 1862.³⁶

Kao primjer donosimo dva suvremena pokladna teksta:

Optužnica Karnevalu (čitano na priredbi u Čilipima 1961.):

— Na osnovu paligrapa 6—12 i 15 veliko vijeće maškarećeg suda iz Čilipa, kojemu je predsjedavao Maškar Maškarović, osudio je velikog mutikašu po imenu Natezalo Svorcan pokojnog Sramote, iz sela Dlačani, općina Smrdeša, sreza Velika Trtica, kućni lumer trinaest. Gore imenovani Natezalo Svorcan se optužuje za slijedeća počinjena djela kao što su: štete, svade, provale, paljevine, dugi prsti i još mnoga velika nedjela, kao što su:

1. Prolamanje tuđih avlija sa motor-biciklom takom nedozvoljenom brzinom, da su ljudi serčavali od straha.

³⁴ Nikola Bonifačić Rožin, Građa za narodnu dramu (Lastovski poklad). Narodna umjetnost, Zagreb 1962, knj. 1, str. 102.

³⁵ Vjekoslav Štefanić, Narodne pjesme otoka Krka. Zagreb 1944, str. 119.

³⁶ Žitci, starija godišta do 1914. Novi Vinodolski, Narodni muzej, VII-2.

2. Što je u neznano doba noći upalio prodavaonu mješovite robe broj 7 u Čilipima i s tim jako uznemirio starog prodavača Gjuricu.

3. Zato što je upućivao neke žene pogrešnim putem do Karajice, tako da su jadnice išle zaludu.

4. Radi toga što je zavadio dva susjedna sela zbog počinjene panike radi čekaonice, a u isto selo bacio kočanac svađe pa se ljudi stalno zabavljaju oko paligrapa.

5. Napadao je isti Svorcan na manjice na Vučjem kraju.

Uvijek je zavirivao u tuđe kantune, inbrujavao, krao, svađo žene, ljude, starce, djecu, kučke, a i mačke i dundu Miju odvezivao tračke.

Na osnovu gore navedenih djela osuđen je optuženi Natezalo Svorcan pokojnog Sramote iz sela Dlačani, općina Smrdeša, sreza Velika Trtica, kućni lumer trinaest na smrt paljenjem u toku današnjeg dana, jer kao takav nije dostojan živjeti u našem kraju.

Njegova posljednja želja jest da sav novčani imetak ostavi Poljoprivrednoj zadruzi, da pokrije jedan mali dijelić velikog manjka, a što se tiče građevinskog materijala ostavlja Skurićevu selu da ograde drugu čekaonicu.

Svoje cipele ostavljam Vladu, jer su iste fele. Svoj ogrtač Stjepanu Čubeli. Jeli Nikovoj: šešir. Pavi Sinatovoj: gaće. Pešenici: rešet. Ljubici Mikulinovoj: Veliku slamku na koju mogu sjediti vrapci. Pavici Lucu, Luci Pavicu, a Mišari obe, da ne bude globe. Perici Ivušarevoj: mikrofom. Mari Arbulića: tiket za Kanadu. Jovu: moga maloga sina, da bude kuća mirna. Nikoli i Ivu za ne rijet Muratu i Zilu ostavljam jednu bačvicu finu, da se kišaju u vinu u Čurića u kominu. Matu Mijoviću: »Luksan«, sredstvo za neopadanje kose. Stani Borovnića: bibliju. Anti Curinu: ognjilo. Antunu, Luki i Tonku ostavljam roge od jarca, jer će skočit s konja na magarca. Miju Džuhu: bazdrnju. Luci Nikovoj i njezinim suputnicima ostavljam sliku Karajice, kad ga drugi put sretnu da ga prepoznaju. Stani Jelačkinoj: vreću kornjača. Gjuru Bajevu: gvozdena vrata na avliji. Ivu Kraviću: borna kola. Matu malome litru osta i šaku povratića. Tonku Marketinu: domaćicu. Nikici Džuhu: čin rezervnog potporučnika. Stani Rozinoj: crveni džemper što ga treba početi uzeti u Vučji kraj. Baldu Bačanu i Lukiću za svu onu bunu ostavljam vođu u Kotunji. Nikiću: slatki zdenac i pojas za spasavanje. Našem gostu Lamoti iz Zagreba...

Savjeti i preporuke Karnevalove (čitano na priredbi u Čilipima 1961.):

Svim prijateljima i znancima preporučuje slijedeće:

1. Ivici bifeđiji: Podizaj na kupicima crticu, jer inače sličiš na škrticu.
2. Frani: Pošto propadaš, moja ti je preporuka »Dobra njega«.
3. Tonku Marketinu: Poslije generalnih proba u Osijeku, da pređe na stvarni čin.
4. Zadržužnom personalu: Da izradi dom staraca za svoje namještenike.
5. Fifiju: Učlani se u Ivušarevu apoteku, jer ispunjavaš sve uslove.
6. Ketiću: Da se ne panča u Kataru, a Katari da ne gjiložija.
7. Vidu preporučam da ludosti ne tjera nego da pusti malu da se vjera.
8. Božu izručujem pozdrave iz Cavtata, Čilipa, Komaja i Radovčića, a preporučam da ne ide pod Bjelotinu, da ne dobije ogrebotinu.
9. Grkovića Miri: Da kroz prozor stalno ne viri, već da se lati rada, da ako mali dođe iznenada.
10. Peru malome Grbiću: Dobro čuvaj svoju imovinu. Ako dođeš opet u tijesno senjaj prutom Stanu i na drugu stranu.
11. A Ružici da ne ide s njima u akciju kada ima slabe bubrege.
12. Agranomu Matu ko svome bratu preporučam da ubuduće radi za svoj spas i da mjesto bremze ne pritiska gas.

13. Oženjenima Vlahu i Miju, da se u neko doba smiru, da ne idu na svaku festu, jer lako je dok žene ne dignu tresku.

14. Polu-šoferima Grčiću i Vlahu da se bolje pripreme, jer da trećom bude sreće.

Sad ne žalim ginuti kad sam pomogo svakome u granicama mogućnosti. Ako poginem molite mi Bogu za dušu, a ako stigne kakvo pomilovanje opet ću se vjerujte navratiti vama, pa će opet platiti kakav čovjek, žena i dama.

Borba maškara

U Grudi (kazuje Luka Magud, r. 1905): »Poslije prvoga svjetskog rata išle su maškare na konjima. Jedni su bili iz Grude, a drugi iz okolnih sela. Priredili su borbu maškara usred mjesta. Jedni su došli s jedne strane, od Boke, a drugi iz Dubrovnika. Kod kafane pustili su konje i jedni i drugi bacili se na zemlju. Imali su bombe i drvene puške pa se pucalo kao da je rat.

Kad su se popucali jedni i drugi, jedni su skočili na konje i počeli bježati, a drugi su za njima oko mjesta trčali sa konjima da ih zarobe. Nekoliko đira su napravili dok su ih pohvatali. Tako je pobjeđena donja strana, od Dubrovnika.«

Kazalište maškara u Konavlima

Negda su hercegovački muslimani za poklade u susjednim Konavlima govorili: »Kad će doći oni dan kad Latini polude?« (Latin je ovdje naziv za inovjerca, katolika u Konavlima.) To znači da se muslimanskim Hercegovcima, koji nemaju pokladnih običaja, pokladno veselje činilo kao ludo divljanje. Ono što su najednom od maškara-glumaca gledali, bilo je niz neobičnih i čudnih dramskih igara. Za vrijeme poklada cijeli Konavli kao da se podijele u maškare-glumce kojima su pozornice putovi i raskršća, dvorišta i kuće širom Konavala, i u gledaoce-publiku koja znatiželjno i obavezno dočekuje došljake, časti ih, i zabavlja se s njima.

Priredbe maškara imaju najveći intenzitet u posljednja tri pokladna dana (nedjelja, ponedjeljak i utorak), ali pripreme njihove počinju mnogo prije, obično poslije Tri kralja. Oni mladići i muževi koji misle da će ići u maškare traže maske, opremu, rekvizite i drugove u igri. U Konavlima se zna za pojedince koji su majstori maski, a zna se i za takve koji su dobri glumci-maškare. U mjestima gdje se priređuje »suđenje Karnevalu« naročita je briga da se sastavi tekst optužbe i oporuke Karnevalove. U tom poslu obično ih se više nađe zajedno. Tu su poznati seoski veseljaci kojima je šala često na jeziku. S njima su i oni koji kupe po selu različite dogodovštine iz protekle godine, koje će na simboličan način unijeti u tekstove, kao da su Karnevalovi čini ili savjeti. Ti se tekstovi na više mjesta donose u stihovima. Sada se u Konavlima pišu u prozi koja se ovdje-ondje poslužuje rimama.

Dobri glumci naročito se traže za »suđenje Karnevalu«. Neki su se proćuli svojom igrom, pa po više godina redom nastupaju u jednoj ulozi, kao Luka Magud iz Grude u ulozi Karnevalova suca, Marko Kralj iz Pridvorja u ulozi Karnevalove majke i Niko Kesovija iz Pri-

dvorja u ulozi Karnevalova krvnika. Poznati su izrađivači maski, a i po tome što se sami maskiraju, Ile Njirić iz Čilipa (on ujedno izvršno sastavlja i pokladne tekstove) i Luka Lukoni iz Pločica.

Osim pojedinaca, u nekim selima su izvježbane cijele grupe igrača, pa su njihove priredbe već postale čuvene, kao što su »Turci« iz Dunavâ i »svatovi« iz Ljute, »babe« iz Dubravke.

Pokladne maškare ni u Konavlima ne poznaju pisane uloge koje bi učili da mogu igrati. Svuda po Konavlima maškare kad govore, obično improviziraju riječi koje su u skladu s motivom igre u kojoj sudjeluju i s karakterom uloge koju nose. Do pisanog teksta, koji se čita, došlo je i u Konavlima samo uz priredbu »suđenje Karnevalu«.

Uz pantomimu i dijalog maškara odvija se u Konavlima, kao i drugdje, više oblika kazališta. Tu je slikovita povorka koja opremom i pokretom ilustrira neki sadržaj (babe, svatovi). Drugi je oblik dramski prizor koji na nekom širem mjestu (raskršće, seljačka kuća) radnjom i riječju više osoba iznosi određeni sadržaj. Oba kazališna oblika služe se domaćim maskama (od platna, kartona, kože i drva), ili kupljenim u gradu. Pozornice i inscenacije u modernom smislu ne poznaju. Publika se obično skupi u krug oko igrača.

Tema je konavoskih pokladnih maškara život, bio to život stvari (kantar), životinja (konj, deva, tica, noj) ili ljudi (babe, Turci, Cigani, svatovi itd.). U igrama koje prikazuju životinje sačuvana je u Konavlima tradicionalna maska, životinjska glava koja može otvarati usta (konj, turica). A u igrama o čovjeku sačuvan je tradicionalni motiv (brijanje drvom). U Konavlima je više motiva, koji su poznati i drugdje o pokladama ili na svadbi, ili na večernjem sijelu (porodaj, svatovi, babe, ljubomorni bračni par, suđenje lopovu). U Konavlima je »suđenje« popularno u dvije varijante: kao suđenje lopovu koji je ukrao vola (ovu igru svuda prati detalj: polijevanje suca vodom) i suđenje pokladnoj lutki koju katkada osuđuju kao lopova koji je ukrao vola ili kokoš.

Motivi konavoskih pokladnih igara uzeti su iz realnog života. Izuzetak su Turci koji prikazuju »historijski« motiv, Turke iz Udbine, djelomično pod utjecajem narodne pjesme. Većina pokladnih igara kratka je daha, to su mali prizori sa slabim dijalogom. Razlog je djelomično u tome što se moraju izvesti na više mjesta. Ali u pokladnom programu ima priredbi koje traju i duže vrijeme, kao povorka svatova ili Turaka, a napose popularno suđenje Karnevalu koje oko sebe uvijek skupi brojnu publiku. Pokladne igre svuda su omiljele, narod rado gleda kad mu prikazuju: prodavanje vune i mjerenje na kantar, klimavog djeda i grbavu babu, ljubomornog muža i brižnu ženu, umornu staricu koja bolesnog muža nosi na leđima u košari, trudnu ženu i porodaj, babu s djetetom što je došla iz tuđine, šalu s budalastim mladićem, puštanje vode, suđenje zbog krađe vola, biskupsku procesiju, cigansko lutanje, šaljivo brijanje, povorku svatova, ophod Turaka, suđenje Karnevalu, borbu Gornje i Donje strane.

Sve se ove igre drže na pameti, da ih najednom u kratkom pokladnom roku maškare predstave po selima. Svaki kraj, štoviše, svaka sku-

pina ima svoj način igranja. Tu je toliko šarenila koliko ima maškara-glumaca. Pa ipak se kod sviju njih osjeća nešto zajedničko: stil i atmosfera maškara, ono specifično pokladno veselje. Muslimanski Hercegovci su to nazivali ludovanjem, impresionirani vjerojatno formom maškara, njihovim skakanjem, guranjem, tučnjavama, vikom i bukom, strašnim maskama i poderanim odijelima, jednom riječi »nakaznošću« maškara. Kako u formi, tako su maškare grube, divlje i nepristojne i u svojem sadržaju. U njihovim igrama ubijaju čovjeka, žena rađa, pokazuju se spolni organi, obavlja se nužda, tu je muke i maltretiranja, tuge i plača, ruga i kletve. Pa ipak se, uza sve to, ovdje stvorila jedna narodna dramska umjetnost u kojoj su Eros i Satira inicirali najbolje dramske priredbe u Konavlima: Turske svatove, himnu ljubavi prikazanu u bulinevjesti koju svi paze, kao sanju, niko je ne smije dirati ni otkriti. Druga je velika priredba suđenje karnevalskoj slamnatoj lutki, simbolična komedija koja uvijek tendira da bude oštra društvena satira.

Kazalište pokladnih maškara u Konavlima svojom pojavom i svojim djelovanjem veoma je vrijedno svjedočanstvo o narodnom dramskom stvaralaštvu, koje je već duboko u prošlosti utjecalo na naše kulturno zbivanje, ostajući sve do danas aktivno i živo.

ZUSAMMENFASSUNG

FASCHINGS-MUMMENSPIELE IN KONAVLE BEI DUBROVNIK

Der Verfasser bringt zunächst geschichtliche Angaben über Faschingsmummen in der Umgebung von Dubrovnik. In diesem Gebiete werden Mummenspiele schon im XVI. Jh. erwähnt und haben sich dort bis heute erhalten. Im weiteren werden die allgemeinen Charakteristiken der Masken angeführt, als wichtigste die Maskierung, die in der Verkleidung und der Bedeckung des Gesichtes mit einer Maske besteht, oder dem Übertünchen des Gesichtes mit Farben und Russ. Neben lebenden Menschen erscheinen bei den Maskeraden von Konavle auch Puppen und Tiere. An der Maskerade nehmen meistens Männer teil und sie spielen auch die Frauenrollen. Bei den Maskeraden in Konavle haben sich auch besondere Schauspiele entwickelt. Ausser dem Material aus dem Konavle, bringt der Verfasser auch Varianten aus anderen Gegenden Kroatiens.

Je nach der Gesichtsmaske, der Bekleidung, den Bewegungen und der Stimme, teilt der Verfasser die Faschingsmummen in drei Kategorien ein: 1. jene die einen Gegenstand vorstellen; 2. jene die ein Tier vorstellen (zoomorphe M.); 3. jene die einen Menschen vorstellen (anthropomorphe M.). In der ersten Kategorie erscheint die Mumme die eine Waage vorstellt. Varianten davon sind auch im Dubrovniker Küstenlande und in der Herzegowina bekannt. In der zweiten Kategorie gibt es mehrere Typen, vor allem die Pferde- und die Kamelmaske. Charakteristisch für diese ist der Kopf mit beweglicher Kinnlade, so dass das Maul vermittle eines Bindfadens geöffnet und geschlossen werden kann. Dieser Kopf ähnelt dem Kopfe des »turica«, einer alten Mumme aus Dubrovnik, die im J. 1802 geschildert wurde. Varianten sind auch anderswo bekannt. Die Vogelmaske hat auch bewegliche Schnabelteile, die Vogel-Strauss-Maske, jedoch, öffnet nicht den Schnabel.

In der dritten Kategorie erscheinen die meisten Typen: Altweiber (deren Kleidung zerlumpt ist und die charakteristische Details aufweisen: Hörner am Kopfe, Glocke am Gürtel, sie tragen einen Stock, eine Spindel, und streuen Asche aus. Varianten davon tragen verschiedene Namen: didi, didiči zvončari, bučani, bušari, etwa: Grossvater, Grossväterchen, Glockenträger, Klotzköpfe, und sind über ganz Kroatien verbreitet, aber auch bei den Slowenen, Bulgaren, Griechen